

OD KOMENSKOG DO NOVIH MEDIJA

VIZUALNA SREDSTVA U NASTAVI STRANIH JEZIKA

Maja Häusler*
Filozofski fakultet Zagreb

U članku se prikazuje primjena vizualnih pomagala u podučavanju stranih jezika u Europi od renesanse do danas. Upotreba slika uvjetovana je, s jedne strane, mogućnostima proizvodnje, a s druge svakodobno vladajućim nazorima o optimalnom načinu učenja stranih jezika. U prvim obrađenim primjerima slike se koriste kao nadomjestak za realnost, kao pomoć pri pamćenju i radi motivacije. Detaljnije se prikazuje prvi dosljedno oslikani udžbenik Komenskoga i njegova teorija učenja stranog jezika. Ostvarivanje načela zornosti prati se u metodama 18. i 19. stoljeća, te usporedno s razvojem tehnologija 20. stoljeća sve veća primjena slika i širenje njihovih funkcija za specifične potrebe učenja stranih jezika. U audiovizualnim metodama dosljedna i jednoznačna kombinacija jezika i slike trebala je ostvariti prirodnu situaciju i omogućiti cjelovito učenje jezika. Raznovrsna primjena slika u komunikativnoj didaktici odgovara pragma- i sociolingvistički proširenim ciljevima učenja te podupire raznolike nastavne postupke. Na kraju se prikazuju mogućnosti koje otvaraju digitalni mediji.

Ključne riječi: didaktika medija, vizualna nastavna pomagala, povijest nastave stranih jezika, novi mediji

O vizualnim pomagalima u nastavi stranog jezika u ovom je časopisu bilo dosta riječi, naročito u savjetima za konkretne nastavne postupke. U ovom ćemo članku prikazati razvoj primjene vizualnih pomagala u podučavanju stranih jezika u Europi novoga doba. Bit će riječi samo o slikama, ilustracijama, nećemo, dakle, govoriti o ispisivanju folija, ploče, niti o tipografskoj opremi udžbenika. Primjenu pokretnih slika, tj. filmova, obradit ćemo u posljednjem dijelu članka, posvećenom novim medijima.

Ilustracije su većinom preslike, na njima raspoznajemo neki isječak stvarnosti. Logičke slike, poput dijagrama i raznih shematskih prikaza, posebnim notacijskim sustavima vizualiziraju neki, najčešće apstraktni sadržaj. Za razliku od teksta, koji se smatra „tvrdim kodom“, pre-

slike doživljavamo kao lako razumljivo sredstvo komunikacije. Nekoliko je poteza dovoljno za aktiviranje određene mentalne sheme našeg znanja o svijetu. Ta lakoća dekodiranja, povezivanje novih informacija s nečim poznatim, izaziva ugodu, pa slike općenito slove kao snažno sredstvo motivacije.

Suvremena tehnologija opreme udžbenika omogućuje da slikama budu ostvarene i druge funkcije, od kojih je svakako najvažnija posredovanje kulturoloških sadržaja stranojezične stvarnosti.

U poduci slike u prvom redu zamjenjuju stvarnost. Time u nastavi omogućuju da se ostvari načelo zornosti: neposrednu ili medijima posredovanu pristupačnost nekog predmeta ili situacije osjetnoj percepciji ili predodžbi. Zadrževanje za zornošću poduke provlači se kao cr-

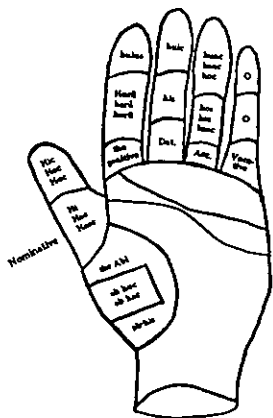
vena nit kroz povijest obrazovanja uopće, pa i podučavanja stranih jezika.

1. RENESANSA I HUMANIZAM

Didaktička upotreba slika poznata je iz stare Kine. U srednjem vijeku u Europi zornost nije imala veliku ulogu u podučavanju, na primjer u prosvjetnim naporima Karla Velikog (Kelly, 1969:16), premda su mnogi spisi, kao semantički rječnici i bestijariji, sadržavali ilustracije.

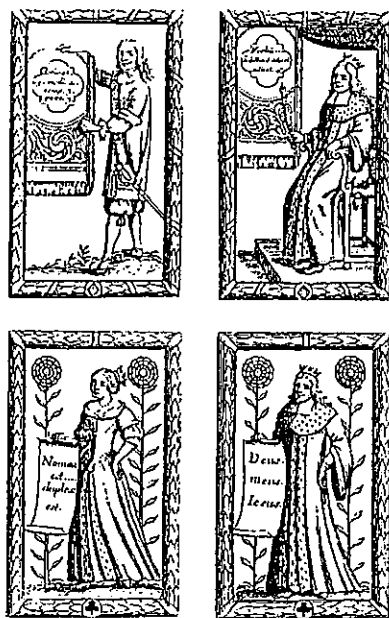
Od renesanse dalje zahtjev za zornošću podučavanja i za nastavom, koja omogućuje povezivanje jezičnog sa stvarnim gradivom, stalno je prisutan u koncepcijama o podučavanju jezika.

Veću primjenu slika omogućio je nakon 1445. godine izum tiska pomoću pokretnih lijevanih slova. Slike se otada koriste u tri funkcije: za prikazivanje realnosti – predmeta, pojava, radnji – u svrhu spoznaje, kao mnemotehnička (slike 1 i 2) pomoć pri učenju i radi motivacije.

1. Podsjetnik za deklinaciju iz: John Holt: *Lac Puerorum*. London 1500? (Kelly, 1969: 45)

Naročito humanisti inzistiraju na načelu zornosti podučavanja, te traže učenje iz prirode, primjenu realnih predmeta ili barem njihovih slika. Tako Erazmo u djelu *Metoda studija* (1511), zahtijevajući jedinstvo spoznaje stvari i riječi, savjetuje da se pamćenja vježba pomoću „mjesti i slika“, te predlaže „gravirati određene stvari u prstenove i posude, zapisati ih na vrata i zidove ili na prozorska okna kako bi se očima posvuda pružalo nešto što potiče obrazovanje“ (cit. po Apelt, 1991: 208).

2. Igra kartama za učenje latinske gramatike iz 17. stoljeća (Caravolas: 141).

Ickelsamer u djelu *Die rechte weis auff's kürtzist lesen zu lernen* (Erfurt 1527) opisuje zabavno i jednostavno učenje slova pomoću slika životinja, postupak kakav će u sljedećem stoljeću primijeniti Komensky. Ratke, po didaktičkim zahtjevima također preteča Komenskoga, ističe 1615. godine da su vid i sluh bitna sredstva učenja jezika, razumije se latinskog.

Campanella u *Državi sunca* (1623) traži da se učenici podučavaju pomoću slika na zidovima grada, učenici bi učili abecedu i latinski prolazeći duž zidova. Za učenje početnog čitanja i pisanja Olearius u *Deutsche Sprachkunst* (1630) opisuje igru kartama „*lusus alphabeticus*“ za slaganje slova u riječi, slično kao u današnjim slagalicama scrabble, a za vježbanje oblika i sintakse „*lusus grammaticus*“ (Jellinek sv. 1, 1913: 100).

2. ORBIS SENSUALIUM PICTUS (1658)

Načelo zornosti u podučavanju uopće, pa i stranog jezika, dosljedno je razradio i u svojim udžbenicima primijenio moravski biskup i uč-

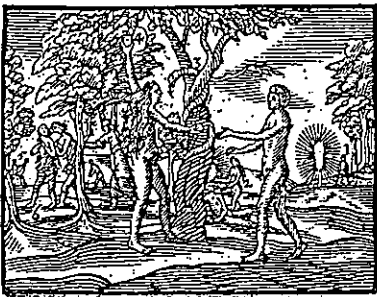
telj Jan Amos Komensky (1592 – 1670). Njegova poznata maksima *Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu* sažima bit prvog pokušaja znanstvenog utemeljenja pedagoške teorije, gdje su sva pitanja o poduci i odgoju izvedena iz jedne teorijske hipoteze. Za Komenskog učiti znači spoznati sklad istina (*lux Dei*), vidjeti red u prirodi, kauzalnu povezanost svega, za što je duša sposobna jer je i sama dio tog sklada. Zadatak je učitelja uputiti je pri tome, otvoriti joj vrata spoznaje. Spoznaja stvari mora biti povezana s učenjem naziva, pa Komensky prvo otvara jezična vrata djelom *Janua linguarum reserata* (1631), koje je uskoro bilo prevedeno na 16 jezika.

Nezadovoljan tadašnjim podučavanjama latinskog jezika, Komensky je slijedio dva načela: prilagođenost gradiva dječjim kognitivnim sposobnostima – učenici moraju realnost najprije

doživjeti, prije nego što počnu učiti stranojezične pojmove – te promišljenu, sadržajno i logički određenu progresiju u poretku gradiva. *Janua linguarum reserata* udžbenik je latinskog jezika, ujedno i dječja enciklopedija. U stotinjak poglavlja prikazuju se prirodne pojave, zatim ljudi i njihove djelatnosti, načini života, nastambe, odgoj, običaji i vjera, od postanka svijeta do Božje providnosti. Vokabular od osam tisuća latinskih riječi s djeci shvatljivih područja složen je u tisuću rečenica, isprva jednostavnih, a zatim sve duljih i složenijih. Na taj su način djeca mogla naučiti pojednostavljeni latinski jezik, za aktivnu, usmenu i pismenu upotrebu, i pripremiti se za čitanje klasičnih pisaca.

Istu je koncepciju Komensky primijenio u djelu *Orbis sensualium pictus* (1658), prvom dosljedno i ciljano ilustriranom udžbeniku stranog jezika. Svaki od 150 odsječaka, koji prika-

XXXV.
Der Mensch. Homo.

<p>Adam, 1 der erste Mensch/ ist erschaffen/ am sechsten Tag</p> <p>der Erschaffung/ von Gott/ nach dem Ebenbild Gottes/ aus einem Erdenstoff;</p>	<p>Adamus, 1 m. 2. primus homo, m. 3. est creatus, sexta die.</p> <p>creationis,</p> <p>à Deo, ad imaginem Dei, et gleba terra;</p>	<p>Primus, 1, um, et flex. Creatio, a, i, erschaffen. Sextus, a, um, sechste. Dies, e, f, der Tag. Creatio, f, 3, die Erschaffung. Deus, m, 1, der Gott. Imago, f, a, das Ebenbild. Gleba, f, a, terra, f, 1, der Erdenstoff,</p> <p style="text-align: right;">und</p>	<p style="text-align: center;">XXXV. Tob. Cap. VIII. Vers. 7/8.</p> <p>Herr mein Gott / du Gott unser Vater / dich sollen loben / Himmel / Erde / Meer / alle Wasser und Brunnen / und alle Creaturen / und was darinnen ist : Du hast gemacht Adam als einen Erdenstoff / und hast ihm gegeben Leben zu einem Geschlechte.</p> <p>Domine Deus patrum nostrorum, benedicant te caeli & terra, maris, & fontes, & flumina, & omnes creatura tua, quae in ea sunt : Tu fecisti Adam de limo terrae, id est, argillae Humanae.</p> <p>Benedetto sei tu, o Dio de nostri padri; e benedetto è il tuo Nome santo, e glorioso in eterno : Benedicanti i cieli, e tutte le tue creature. Tu creasti Adam, e gli desti Eva; sua moglie, per aiuto, ed appoggio.</p> <p>O Dieu de nos peres, tu es benit; & benit est ton Nom saint & glorieux à tout jamais. Quo les cieux te benient; & toutes les creatures; Tu creas Adam, & lui donnas Eve sa femme pour aide, & appuy.</p>
<p>L'Humano.</p> <p>Adamò, 1, il bel prim' huomo; fu creato dal Signor Iddio à sua imagine, e similitudine; il sexto giorno, di della creazione, di d'una zolla, seppa di terra;</p>	<p>L'Homme.</p> <p>Le sixieme jour de la creation; Dieu crea Adam, 1, le premier homme, à son image, ressemblance d'une motte, gazou de terre;</p>		

82

Cornix f. 3. cornicatur, á á l A a. La Cornáchia, monáchia, grácchia. La Corneille gazouille. [...] die Katz mautzet / Felis f. 3. clamat, nau nau l N n. Il Gatto miágola, le Chat miaule. ...” (Komensky, 1666: 6) (slika 4).

Tekstovi ovog izdanja polaze od materinskog, tj. njemačkog jezika. Na lijevoj stranici ispod slike su tri kolone: njemački tekst, zatim paralelno složen latinski tekst, a u trećoj su, kao u rječniku, navedene nove riječi tog odlomka, dakle, riječi koje valja naučiti, za imenice, pridjeve i glagole naznačena je deklinacija i konjugacija. No, nisu sve „nove” riječi izvađene u trećoj koloni, neke su u samom latinskom istaknute kurzivom, i popraćene oznakom fleksije. Na suprotnoj, desnoj stranici, paralelno sa slikom otisnut je kraći ili dulji izvadak iz biblije, također na sva četiri jezika, koji služi kao prva lektira i namijenjen je učenju napamet. Ispod poučne izreke u dvije kolone složen je tekst talijanskog i francuskog jezika. Na kraju knjige, nakon sadržaja, nalazi se registar sa svim u tekstu istaknutim riječima, za svaki jezik posebno. Registar je napravljen prema latinskim riječima.

Orbis je imao mnoga izdanja, za učenje raznih jezika, u raznim kombinacijama. S pojavom dvojezičnih rječnika izdanja poput *Orbisa* sve manje su se koristila. No, da su ipak bila u upotrebi još krajem 18. stoljeća pokazuje izdanje iz Beča iz 1792. godine namijenjeno „najmlađim učenicima latinskog jezika” (prilog br. 4). Iz originala su zadržana samo 82 poglavlja koja, kako stoji u predgovoru, odgovaraju dječjem horizontu, kao npr.: I. Mundus/Die Welt, II. Coelum/Der Himmel, III. Ignis/ Das Feuer ... VIII. Terrae foetus Erdgewächse, ... XII. Fructus arborum/ Die Baumfrüchte ... XXVI. Jumenta/Das Lastvieh ... XXXIV. Septem aetates hominis/ Die sieben Alter des Menschen, ... XL. Deformes et monstrosi/Ungestalte und Misgeburten, ... L. Coquinaria/Das Kochwerk, ... LXXVII. Naufragium/Der Schiffbruch, LXXVIII. Urbs/Die Stadt, ... LXXX. Supplicia maleficorum/Die Leibesstrafen der Übelthäter, ... LXXXII. Sepultura/Die Begräbniß.

Gimnazijske biblioteke u Hrvatskoj posjedovale su u 18. stoljeću izdanja *Orbisa*. Utjecaj

modela posredovanja vokabulara u rečenica-ma koji je predložio Komensky, zapravo opisnim štivima koja teku okomito zajedno s paralelno otisnutim prijevodom, nalazimo i u jednom od prvih hrvatskih udžbenika živih jezika, u *Nemškoj grammatici* iz 1772. godine, koja se pripisuje isusovcu Antunu Rajšpu, profesoru Varaždinske gimnazije.

3. PROSVJETITELJSTVO

Nazori koje je zastupao Komensky u značajnijem su opsegu mogli biti ostvareni tijekom „pedagoškog stoljeća” (18. stoljeće) kada se u Europi svjetovni gospodari, uvidjevši da su im obrazovani podanici korisniji od neukih, više počinju baviti prosvjećivanjem, te otvaraju škole za djecu širokih slojeva.

Veliki pedagozi 18. stoljeća isticali su važnost načela zornosti u podučavanju. Smatrajući da je osjetno opažanje polazište stranojezičnog procesa podučavanja i učenja, pijetist A. H. Francke (1663 – 1727) traži da riječi stranog jezika učenici uče promatrajući predmete sakupljene u kabinetu s naturalijama, kakav je bio uređen u njegovim odgojnim zavodima u gradu imena Halle (oko 1695).

Sličan školski kabinet s imitacijama predmeta u modelima i bakrorezima uredio je u svojoj odgojnoj ustanovi Philathropin (1774) u gradu Dessau Basedowu (1724 – 1790) kako bi se nastava mogla održavati isključivo na stranom jeziku, a materinski se jezik koristio tek ako je to bilo nužno.

Važnost promatranja predmeta baš u učenju stranih jezika ističe i Herder u djelu *Journal meiner Reise* (1769), jer će to potaknuti znatizelju i interes kod učenika.

Načelom zornosti posebno se bavio i švicarski pedagog Pestalozzi (1746 – 1827). On razlikuje vanjsko od unutarnjeg, duhovnog promatranja, te ovom drugom pridaje veću važnost, jer ono potiče razvijanje kognitivnih sposobnosti (oko 1800). Jezično gradivo koncipirano na temelju tog načela pruža Pestalozziju mogućnost da izbjegne apstraktno učenje gramatike.

Krajem 18. stoljeća metoda razgovora s djecom o predmetima koje mogu vidjeti u svojoj okolini općenito se smatrala najkorisnijom i najugodnijom za učenje stranih jezika. Za učenje kroz konverzaciju, s malo gramatičke poduke, kakvo za latinski s odobravanjem opisuje Goethe u autobiografiji *Dichtung und Wahrheit* (1811 – 1814), u 19. se stoljeću koristio naziv **prirodna metoda**.

Udžbenik njemačkog jezika za poljske učenike iz 1839. godine (*Sammlung ...*) trebao je poslužiti primjeni takve metode učenja. Barokno opširan naslov ističe da je udžbenik koncipiran po uzoru na Komenskyjev *Orbis sensualium pictus*: „Zbirka najkorisnijih naziva vidljivih stvari, prema slikovnom svijetu Komenskoga, za potrebe početnika u njemačkom jeziku, naročito najnižih škola“. No udžbenik se znatno razlikuje od uzora. Radi prilagodbe dječjoj dobi, slično kao u bečkom izdanju iz 1792, obrađeno je malo područja koja prelaze neposrednu dječju okolinu. Osim toga, knjiga je tiskana bez slika, da se smanje troškovi, kako piše u predgovoru. Izdavač to ne smatra velikim nedostatkom jer su zadržana samo područja koja su učenicima dobro poznata. Knjiga je bila namijenjena djeci do sedme godine i to za učenje njemačkog jezika, pa je njemački dio teksta, koji je izvorno bio prilagođen da sintaktički prati latinsku rečenicu, morao biti potpuno prepravljen. Tekst je i sadržajno izmijenjen, poredak područja također je drugačiji, tako da je od izvornika ostala takoreći samo ideja posredovanja vokabulara iz djeci bliske okoline, slaganje riječi u opisna štiva i poštovanje progresije od bližeg, poznatijeg i konkretnog prema daljem, manje poznatom i apstraktnom. Izbacivanje slika upućuje na činjenicu da je u prvoj polovici 19. stoljeća prevladalo shvaćanje načela zornosti u mentalnom smislu.

4. „STOLJEĆE METODA“ (19. STOLJEĆE)

Osim metode razgovora, mnogi su teoretičari, a naročito autori brojnih komercijalnih metoda 19. stoljeća, zastupali i druge načine

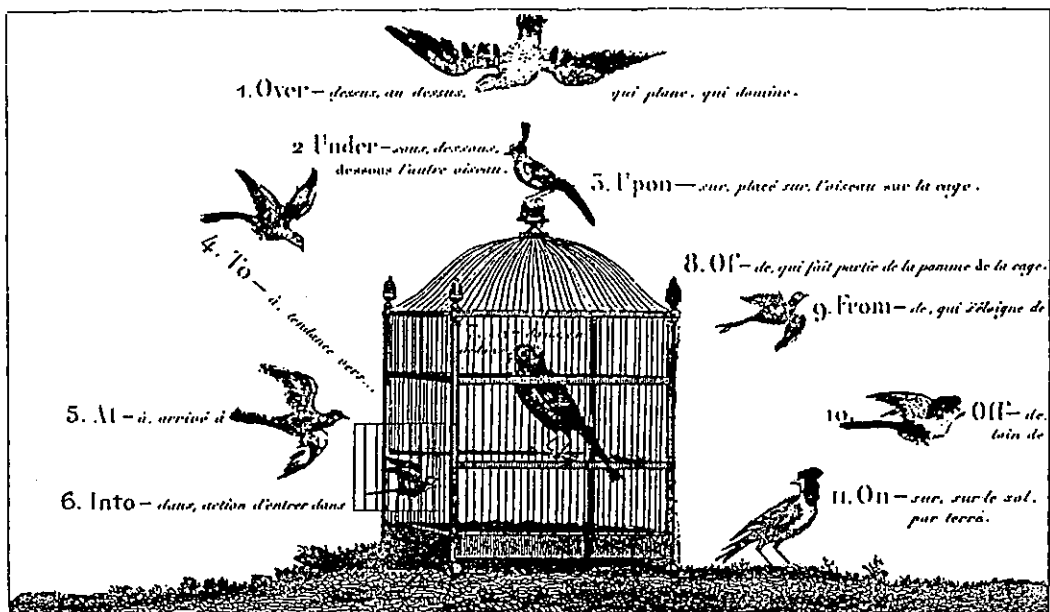
učenja: metodu čitanja (npr. u popularnoj verziji dopisne metode Toussaint-Langenscheidt s interlinearnim prijevodom (od 1856. dalje), gramatičko-prijevodnu metodu (npr. Ahn od 1834, Ollendorff od 1836, Ploetz od 1848), filozofsko-gramatičku metodu (K.F. Becker, 1831), filološku metodu (Karl Mager, oko 1840). Stoga se općenito smatra da je u 19. stoljeću prevladavalo verbalno učenje stranih jezika po raznim indirektnim metodama, pogotovo u javnim školama.

Premda je izum litografije već od 1796. godine omogućio jeftiniju proizvodnju, a time i širu upotrebu slika, ilustracije su u 18. i 19. stoljeću samo općenito povezane s tekстом, a sporadično nalazimo i mnemotehničku primjenu, na primjer u jednoj francuskoj gramatici iz 1866. godine za vizualizaciju značenja engleskih prijedloga *over, under, upon, to, at, into, of, from, off, on* nalazimo krletku s pticom i drugim pticama koje lete uokolo (slika 5).

Polagani povratak **direktnih metoda** u drugoj polovici 19. stoljeća prati jednako tako polagan razvoj zidnih slika i ilustracija. Oko 1868. godine učitelji u nastavi već koriste zidne slike, a metode komercijalne produkcije omogućile su školama da se opreme slikama. Izravne metode, na primjer u metodi Berlitz (od 1878. dalje), počivaju na izravnom povezivanju stranojezičnih riječi s referentima, bilo iz neposredne okoline, ili posredno pomoću slika (školske sobe, prostorija u stanu, kućanskih potreština, ljudskog tijela, odjeće).

Krajem 19. stoljeća ponovno oživljava zanimanje za udžbenike čiji je autor Komensky. Godine 1883. u Pragu izlazi modernizirano četverojezično izdanje za latinski, češki, njemački i francuski jezik, u kojemu su bakrorezi originala zamijenjeni akvarelima, a sadržaj teksta i slika osuvremenjen tako da odgovara realnosti i ukusu doba. No, izdanje nije pobudilo znatnije zanimanje (Kelly, 1969: 267).

Širom upotrebom zidnih slika i ilustracija kao nastavnog pomagala vizualna se sredstva počinju primjenjivati i u druge svrhe, osim uvođno spomenutih funkcija semantizacije, motivacije i mnemotehlike.

5. Percy Sadler: *Grammaire pratique de la langue anglaise*. Paris 1866.

Posljednjih desetljeća 19. stoljeća, u doba povećane potrebe za znanjem stranih jezika, zastupnici reformnog pokreta u nastavi stranih jezika ponovno ističu zahtjev za zornošću kao temeljnim načelom nastave. Oni traže što užu povezanost stranojezičnih riječi i stvari pomoću predmeta i slika, zorno oživljavanje sadržaja pomoću slika i izvođenja radnji, jezične vježbe na temelju slikovnog materijala, te prvenstveno kulturološki aktualne i ilustrativne slike uz tekstove i lektiru.

„Metoda promatranja“ (*Anschaunungsmethode*), razvijena oko 1900. godine, počiva na upotrebi vizualne građe koja omogućuje autentičnu stranojezičnu atmosferu, situativno podučavanje i učenje, korištenje kulturološke građe, semantizaciju leksičkih i gramatičkih struktura, te raznoliku i motivirajuću nastavu. Metoda ističe i zahtjev za posredovanjem „realija“ tj. kulturoloških znanja o danoj stranojezičnoj kulturi. Naziv „realia“ rabio se i u drugom smislu, naime za vizualna pomagala poput slika predmeta, gradova ili znamenitosti. Danas se taj naziv koristi samo u konkretnom značenju, za same predmete, poput novca, poštanskih maraka, te predmeta karakteristič-

nih za stranojezičnu sredinu, kakve ljudi donose kao suvenire s putovanja (figurice u narodnim nošnjama, minijature građevina, karakteristični proizvodi i sl.).

Za primjenu „metode promatranja“ koristile su se zidne slike (*Tafelbilder*) E. Hölzela koje prikazuju četiri godišnja doba, grad, šumu, planine i seosko dobro. Takve su slike otisnute u prvim hrvatskim udžbenicima stranih jezika s vizualnim prilozima, na primjer u Adamovićevoj *Francuskoj početnici* iz 1893. godine. Kako nisu zemljopisno specifične, mogle su se koristiti za engleski, francuski i njemački jezik.

Strani jezik, tada u pravilu njemački, hrvatski su učenici počinjali učiti u prvom razredu srednjih škola, građanskih, stručnih škola ili tada osmogodišnjih gimnazija, koje su se nastavljale na četverogodišnje pučke škole.

U udžbeniku za drugi razred srednjih škola iz 1906. godine od Hinka Scheidele preuzete su Hölzelove slike, koje prikazuju četiri godišnja doba, a u udžbeniku za treći i četvrti razred Gustava Šamšalovića iz 1910. slike za seljačko gospodarstvo, grad i za krajolik visokih planina. Uz popratni tekst, koji uglavnom plošno opisuje sliku, tek neznatno izgrađujući prika-

zanu statičnu situaciju, dodana su i pitanja za razgovor o slici, koja radi vježbanja govora nastoje obuhvatiti što više vokabulara, npr. uz sliku „Herbst“: „Was stellt das Bild dar? Was sehen Sie links auf dem Bilde? ... Wen sehen wir vor dem Weibe? Was hat er auf der Schulter? Was hat er geschossen? ... Was sieht man rechts vom Weinberg?“ (Scheidela, 1906: 49). Svaka je slika otisnuta na cijeloj stranici, no mnoštvo obuhvaćenih detalja teško se razaznaje jer su izvorno bile na većem formatu.

Pretrpanost detaljima, kako bi bile pogodnije za opisivanje i razgovor na temelju njih, bila je uopće karakteristika ilustracija, najčešće litografija, koje su se u to doba koristile za nastavu. To su često bile minijature verzije zidnih slika, pa prikazuju nevjerojatnu nagomilanoost kućanskih predmeta, školske opreme, odjeće ili alata. Takve su se slike koristile sve do 1960-ih godina, i za žive i za klasične jezike. Sličan postupak primjenjuju i današnja izdanja Kinderduden.

5. RAZVOJ TEHNOLOGIJA 20. STOLJEĆA

Crteži i fotografije pojavljuju se tek nakon Prvog svjetskog rata, crteži još uvijek sadrže mnoštvo pojedinosti. Od 1923. godine dalje ilustracije su u udžbenicima stranih jezika tako samorazumljive da uskoro podliježu istoj kritičkoj procjeni kao i obrada gramatike i fonetska transkripcija. Jednostavan, potezni crtež postaje standard tek od 1930-ih godina, što možemo objasniti općenitijom upotrebom slikovne građe koja je dovela do upravo spomenutih viših kriterija: zahtijeva se jasna slika, nedvosmisleno povezana sa stranojezičnom riječju. Osim toga, takvi se crteži koriste i u dječjim knjigama toga doba (Kelly, 1969: 267).

Zlatičev udžbenik njemačkog jezika za prvi razred građanskih škola iz 1932. obilato je opremljen slikama. One služe za semantizaciju (tj. prikazuju referente riječi za učenje), za kontekstualizaciju (slika naznačuje situaciju u koju je smješten tekst lekcije) ili za podizanje motivacije (npr. crteži domaćih životinja koji objašnjavaju na koji su način ljudima korisne, str.80).

Radi se o crtežima bez posebnih ambicija, pa crtač nije naveden.

Međutim, između dva svjetska rata, zornost ipak nije središnje načelo nastave, vizualna se sredstva koriste sporadično, ilustracije u udžbenicima doživljavaju se kao dekoracija i sredstvo razbijanja monotonije. Didaktičari više shvaćaju zornost u Pestolzzijevu smislu, kao mentalnu predodžbu, nego kao izravno promatranje. Audiovizualni tečajevi, npr. *Audio-Vox Language Course* (1928), koji sadrži vrste semantičkog rječnika u slikama, prije su iznimka nego pravilo.

Šamšalovičev udžbenik za treći razred srednjih škola (za drugu godinu učenja) iz 1941. godine likovno je opremljen na način na koji smo danas naviknuli: poteznim crtežima, akvarelama i fotografijama, u različitim funkcijama. Ilustracije služe semantizaciji, kontekstualizaciji (ocrtavaju ili samo simboliziraju situaciju u koju je smještena jezična građa), te zabavnim i motivirajućim jezičnim vježbama. Crteži i akvareli i sami su po sebi vrijedni, ostavljaju estetski dojam, prikazi su individualno osmišljeni, najčešće humoristički, pa udžbenik navodi i autora crteža (Marcel Priester). U tom je udžbeniku prvi put prisutna i kulturološka komponenta u suvremenom smislu informacija o zemljama stranog jezika, pa je putovanje udžbeničkih junaka po Austriji i Njemačkoj popraćeno fotografijama krajolika i znamenitosti toga područja, npr. jezera u bavarskim Alpama, klisure na Rajni, katedrale u Speyeru i Kölnu, zgradu Römer u Frankfurtu na Majni, zamak Eltz i dr.

U gramatičkoj funkciji, za vizualizaciju značenja gramatičkih struktura, crteže nalazimo u gramatičkoj vježbenici njemačkog jezika iz 1942. godine (Treuheit/Dürr). Za ilustraciju upotrebe prezenta i perfekta u tom se udžbeniku koriste dvije iste slike, a zatim varijacija tih dviju slika za particip prezenta. Slaganje vremena predočuje automobil s prikolicom. Osim toga, crteži podupiru učenje komparacije prijedloga s određenim padežima.

Nakon Drugog svjetskog rata u službi podučavanja stranih jezika pojavljuju se i stripovi. To su tečajevi koji se temelje na seriji slika s

popratnim tekstom (Kelly, 1969: 269). Zahtjevnija tehnologija primjenjivala se 30-ih godina u Disneyevu studiju u SAD-u, gdje su snimljeni prvi filmovi za učenje Basic English. Tada su snimljeni i prvi tečajevi za radio. Prve televizijske emisije za učenje stranih jezika, od pet minuta, emitirane su 1951. godine.

Početak 1960-ih godina tehnološki razvoj – projektori, dija pozitivi u boji i folije, magnetofoni – omogućuje koncipiranje konzekventnih audiovizualnih tečajeva, od kojih je najpoznatija AVGS metoda Petra Guberine, koja usko povezuje akustičku i vizualnu percepciju. Proces podučavanja i učenja temelji se na dosljednoj kombinaciji jezika i slike. Povezujući jezik i stvarnost, slika postaje simbolom stvarnosti, te stavlja učenika u prirodnu situaciju u kojoj se jezik uči gotovo spontano, akustički signali primaju se cjelovito, u izvanjezičnom kontekstu, praćeni su gestama i mimikom, kao u stvarnoj komunikaciji. Da bi povezanost slike i teksta bila što jednoznačnija, ni slika ni tekst nisu smjeli biti bogati sadržajem, pa se metoda mogla koristiti samo za početno učenje. To je osiromašenje, uz likovnu monotoniju, učvrstilo didaktičare u njihovoj sumnji u slike uopće.

6. KOMUNIKATIVNA DIDAKTIKA

Bitno novu situaciju i u upotrebi slika donosi komunikativna didaktika od sredine 1970-ih godina. Dosad spomenute funkcije vizualnih pomagala – semantizacija, vizualizacija jezičnih struktura, mnemonika, motivacija, stvaranje autentičnih stranojezičnih situacija, posredovanje kulturoloških sadržaja, zorno oživljavanje sadržaja, situativno učenje i podučavanje – otada se ostvaruju u raznolikim oblicima kontekstualizacije i prezentacije jezične građe, čemu na glotodidaktičkom planu odgovara pragma- i sociolingvističko proširenje ciljeva učenja na razvijanje komunikacijskih vještina, na realizaciju govornih intencija, proširenje kulturološke tematike i raznolikost tipova vježbi.

Umjesto klasične, smirene, čitateljske tipografske i likovne opreme, udžbenici kao da se razigranošću, šarenilom i obiljem slikovne građe natječu s magazinima. Jedno- i višebojni

crteži, fotografije i kolaži služe organizaciji tekstova i lekcije, aktiviranju predznanja, obradi teksta, kontekstualizaciji novih struktura; stripovi, karikature, provokativne ili umjetničke slike te grafički prikazi povod su za komunikativne vježbe; podloženim rasterima naznačuju se vrste i funkcije tekstova; bojama se ističu pojedini dijelovi teksta; razni simboli upućuju na određene postupke učenja; posebne figurice humoristički komentiraju udžbenička događanja; i napokon i vrednovanje uspjeha ponekad se provodi pomoću vizualnih sredstava.

Višebojna oprema, likovni prilozi i autorska prava poskupljuju izdavanje udžbenika toliko da se tiskanje malih naklada jedva isplati, što nakladnike za malo tržište, poput hrvatskog, stavlja u dvojbu da li uopće prihvatiti takve pothvate.

Grafičko opremanje udžbenika prema uzoru na zabavni tisak krije opasnost da i slikovnu građu u udžbenicima učenici recipiraju na isti način: površno, jednim pogledom, i njime se više dalje ne bave, što valja spriječiti didaktičkim osmišljavanjem slika i nastavnim postupcima.

U komunikativnoj didaktici vizualni materijal treba, dakle, omogućiti što prirodniju, komunikacijski motiviranu upotrebu jezika, što poticajnije učenje, te posredovanje sociokulturnih znanja potrebnih za uspješnu komunikaciju. Ova posljednja komponenta u **interkulturalnom pristupu** 1980-ih godina proširena je na uočavanje različitosti između materinsko-jezične i kultura stranih jezika. Budući da u provedbi cilja transnacionalne socijalizacije učenici moraju postati svjesni neizbježnosti stereotipizacije u našem odnosu prema stvarnosti, slikovna se građa sada koristi i za osvještavanje vlastitih očekivanja i predodžaba učenika, te za shvaćanje sociokulturne uvjetovanosti naših modela opažanja i mjerila vrednovanja.

Kompjutorizacija ljudskih djelatnosti 1980-ih godina upozorila je na važnost ključnih kvalifikacija – npr. sposobnost učenja, planiranja, provođenja zamišljenog, samostalnost, kreativnost, prilagodljivost, timski rad, sposobnost afirmacije. A istraživačko zanimanje usmjerila je prema kognitivnim procesima učenja. Orijenta-

cija prema učeniku, prisutna već u komunikativnoj didaktici, pojačana je još više u **konstruktivističkom pristupu** učenju stranih jezika koji je upozorio na važnost djelatnosti, pa je u sklopu istraživanja strategija učenja oživio interes za antičku mnemoniku (tj. za tehnike pamćenja), koja je počivala na vizualnim predodžbama. Istraživači, poput H. Sperbera (1989), skupili su, eksperimentalno provjerili i teorijski objasnili mnoštvo vizualno poduprtih postupaka, i to ne samo za učenje riječi, što je klasično područje mnemonike, nego i za gramatičke strukture pojedinih jezika izrazito rezistentne na učenje (za njemački npr. za genus imenica, nepravilne glagole, deklinaciju pridjeva, prijedloge s određenim padežima, red riječi u rečenici).

7. NOVI MEDIJI

Novi mediji nastaju stapanjem auditivnih, vizualnih i tiskanih medija s kompjutorom i telefonom. Pretvaranje zvuka, slike, pisma, filma i grafičkih prikaza u digitalne podatke omogućuje njihovu istodobnu prezentaciju i manipulaciju. Zapravo, tek pojavom novih medija ciljevi koje su isticale audiovizualne metode, komunikativna didaktika, interkulturalni i naposljetku konstruktivistički pristup, postaju ostvarivi. Strani jezik učenik može doživjeti cjelovito, u njegovoj stvarnoj, u pragmalingvistički prirodnoj i sociokulturno autentičnoj upotrebi: uz verbotonalnu dimenziju, praćen gestama i mimikon, u izvanjezičnom kontekstu i zajedno s reakcijama govornika; pritom se može koristiti pomagalicama, ovisno o individualnim potrebama i tako po volji može upravljati svojim procesom učenja.

Možemo razlikovati lokalnu primjenu novih medija, tj. podataka pohranjenih, zasad, na tvrdom disku, disketi, CD-ROM-u i DVD-u, transportnu primjenu u svrhu komuniciranja i traženja podataka (Tschirner, 1997:55), i, napokon, svojevrsan „virtualni udžbenik“. Spomenut ću četiri načina korištenja digitalnih medija.

7.1 Pisana komunikacija

Nastavnike je razveselilo kad je s kompjutorima pisanje opet postalo popularno. Pisme-

na komunikacija pomoću kompjutora ima veliki didaktički potencijal, prvenstveno motivacijski, jer zadovoljava potrebu učenika za aktulnom i autentičnom jezičnom razmjenom. Porast motivacije utvrđen je u oba oblika pismene komunikacije: u sinkronoj (*chat*, kompjutorska konferencija, pisani razgovor), kao i u asinkronoj komunikaciji (vremenski razmaknuto dopisivanje elektroničkom poštom), no porast je veći u slučaju *chata*, što se objašnjava spontanošću dijaloga i trenutnim odgovorima.

Osim motivacije, predmet istraživanja bilo je ponašanje učenika, upotreba jezika, te postignuti napredak u učenju jezika.

Što se tiče ponašanja učenika, pokazalo se da pismeni razgovori pomoću kompjutora u učenika nesumnjivo potiču autonomiju: učenici stječu više pouzdanja u svoje jezične sposobnosti, više razmišljaju o procesu učenja, te više međusobno komuniciraju razvijajući kooperativne oblike učenja.

Jedno je istraživanje pokazalo da, nasuprot usmenoj razrednoj raspravi, kojom dominiraju učitelj i bolji učenici, u pismenoj raspravi pomoću kompjutora sudjeluje dva puta više učenika s dva do četiri puta duljim priložima (Tschirner, 1999: 55). Još su dojmliiviji rezultati istraživanja provedenog na tečaju pisanja sastava u SAD-u: u skupini koja je usmeno raspravljala, učitelj je određivao 65 % dijaloga, dok su u kompjutorskoj grupi učenici dominirali raspravom s 85% priloga (Tschirner, 1999: 56). Taj se pozitivan učinak na ponašanje učenika objašnjava polutanskim karakterom elektroničke komunikacije: ona obuhvaća obilježja pismene i usmene komunikacije time što čovjek komunicira u pisanom modusu, no komunikaciji pristupa na slobodniji način karakterističan za usmenu komunikaciju, što barem u produkciji pozitivno utječe na kognitivne procese. No, slabiji učenici mogu zaostati zbog poteškoća pri recepciji.

pozitivni učinci na upotrebu jezika i napredak u učenju uočeni su i u asinkronoj komunikaciji: kod dopisivanja učeničkih skupina elektroničkom poštom učenici s vremenom

počinju koristiti leksički i gramatički složeniji jezik, tekstovi postaju raznovrsniji, učenici si počinju međusobno pomagati pri čitanju. Asinkrona komunikacija primjerena je naročito za početnike, jer im daje dovoljno vremena i za obradu zahtjevnijih tema.

No, uočeno je također da samo upotreba novih medija ne opravdava zadatak te da na dulji rok neće održati motivaciju ako učenici ne vide relevantnost primjene medija. Naime, ako ne dobiju povratnu informaciju, sama publikacija radova na Internetu ne zadovoljava učenike jer sami ne mogu procijeniti napredak u učenju, premda je nesumnjivo postignut.

7.2 Usmena komunikacija

Videosnimke se uglavnom koriste za posredovanje kulturoloških sadržaja, a manje za razvijanje usmenih sposobnosti jezičnog djelovanja (slušanja i govora). VHS snimke mogu se, doduše, koristiti za razvijanje slušanja kombiniranog s gledanjem, no budući da učenici tada primjenjuju strategije globalne recepcije (proces *top-down*), te više pogađaju nego što razumiju – kao kod slušanja glazbe i gledanja filmova za zabavu – jezično ne nauče ništa novo, jer ne mogu istodobno recipirati detalje sadržaja i jezičnih oblika.

Digitalnim videozapisima, naprotiv, moguće je upravljati, njima se možemo služiti kao tiskanim tekstovima, možemo ih zaustavljati i vraćati. Na taj način izoliramo fraze, riječi i gramatičke strukture, te ih po volji možemo ponavljati i pri tome upozoriti na relevantnu vizualnu informaciju. Pozornost možemo usmjeriti na bilo koji kulturološki, pragma- ili sociolingvistički detalj, a da cjelina situacijskog konteksta ostane sačuvana. Pomoću digitalnog videozapisa možemo „čitati“ komunikacijsku situaciju kao što čitamo tekst, tj. pratiti paraverbalne i vizualne elemente – intonaciju, geste, mimiku – u kulturno autentičnoj upotrebi jezika. Tako je u snimci nekog talk-showa moguće izolirati dijelove kada si govornici međusobno upadaju u riječ, iznose dodatni argument ili najavljuju suprotno gledište, pa učenici mogu naučiti odgovarajuće jezične izraze, pazeci pri

tome i na druga obilježja jedne realne komunikacijske situacije.

7.3 Internet kao izvor jezične građe

Zasad je najrasprostranjenija primjena novih medija u svrhu traženja informacija i komuniciranja. Učenici kao i učitelji služe se Internetom za traženje građe vezane za udžbeničke teme ili razredne projekte, za sudjelovanje u *chatu*, učenje u tandemu, elektroničko dopisivanje, za sudjelovanje u međunarodnim igrama i projektima koncipiranim posebno za učenje pojedinih jezika, ili jednostavno za virtualno upoznavanje stranojezičnog svijeta surfanjem po novinama, robnim kućama, muzejima, znamenitostima, privatnim stranicama Interneta ili tematskim oglasnim pločama (*newsgroups*).

7.4 „Virtualni udžbenik“

Danas se pred udžbenike postavljaju visoki zahtjevi: bogata i raznovrsna likovna oprema poskupljuje proizvodnju, raznolikost tekstova i nastavnih postupaka, izbor gramatičkog modela, primjenjivanje novih lingvističkih spoznaja također iziskuju višegodišnji autorski rad. Tako su obrađeni kulturološki sadržaji nerijetko zastarjeli u trenutku kad se udžbenik napokon pojavi na tržištu.

Iz Interneta kulturološki se sadržaji udžbenika u svakom trenutku mogu osvježiti i dopuniti, eventualno zastarjeli podaci mogu se aktualizirati, a učenici mogu razvijati vlastite metode prikupljanja podataka o kulturama stranoga jezika. Ako ima svoj *homepage*, s razgranatim linkovima koji ne uključuju samo didaktičke podatke, nego vode do drugih sudionika, udžbenik može postati tanji, skromnije opremljen, pa i jeftiniji. No, podatke na Internetu treba redovito aktualizirati.

* * *

Što se može očekivati od budućeg razvoja? Što se tiče tehnologije, očito je nastojanje da se usavršavaju mogućnosti usmene komunikacije, pa je značenje pridano pismenoj komunikaciji vjerojatno prolazna pojava.

Novi će mediji nesumnjivo temeljito promijeniti područje obrazovanja. Hoće li primjena

kompjutera i Interneta u nastavi stranih jezika potaknuti bitnije promjene, treba pričekati dok oprema škola dopusti primjerenu upotrebu za posebne glotodidaktičke svrhe. Podatak da je u SAD-u 1999. godine Internet u nastavi koristilo samo 14 % škola, premda je 84% bilo umreženo (Tschirner 1999: 58), pokazuje da su kompjutorske učionice opremljene za individualnu upotrebu, a manje za skupnu.

Nove medije prate stare poteškoće: 1. U podučavanje i učenje pomoću novih medija, kao i u primjenu drugih, auditivnih i vizualnih pomagala, potrebno je investirati vrijeme. 2. Za rad na Internetu, kao i za rad sa slikama, filmovima, trakama ili pločama, učenicima su potrebni određeni jezični izrazi, a za snalaženje na Internetu i dosta visoka jezična kompetencija. 3. Novi mediji, kao i vizualna sredstva, optimalno se mogu koristiti samo uz aktivno sudjelovanje učenika. Učinak učenja je to bolji, što samostalnije i odgovornije učenici pristupaju zadatku. Učitelji trebaju pronaći put održavanja ravnoteže između previše usmjeravanja, koje snižava motivaciju, i premalo pomoći, što učenike

navodi da odustanu zbog prevelikih jezičnih poteškoća. 4. Da bi učitelji mogli odgovoriti spomenutim potrebama, kao i pratiti nove trendove, moraju i sami biti primjereno izobraženi. 5. Stoga će budućnost upotrebe novih medija u nastavi stranih jezika ovisiti o tome mogu li se troškovi (oprema, uloženi trud i vrijeme za pripremu, vrijeme za rad) opravdati s razmjernom korišću za napredak u učenju.

Spomenimo na kraju da su opisani načini primjene novih medija jednako toliko, ako ne i više, prikladni za učenje izvan nastave. Razvojem novih medija usputno učenje postaje sve važnije, nastojanje koje je također vidljivo u činjenici da se učenje stranih jezika danas sve više provodi izvan institucija, poput javnih škola ili škola stranih jezika: samopodukom, u jezičnom turizmu i na putovanjima uopće, putem tiska, televizije, filmova, glazbe, dopisivanjem, učenjem u tandemu, razmjenom učenika i razreda, posjećivanjem. Naše bi studente, buduće nastavnike stranih jezika, valjalo osposobiti da u nastavi uzmu u obzir i takve oblike učenja.

REFERENCIJE

- Adamović, J. (1893). *Francuska početnica*. Zagreb.
- Apelt, W. (1991). *Lehren und Lernen fremder Sprachen. Grundorientierungen und Methoden in historischer Sicht*. Berlin itd.: Volk und Wissen.
- Caravolas, J.A. (1994). *Anthologie I*. Tübingen: Narr.
- Jellinek, M.H. (1913). *Geschichte der neuhochdeutschen Grammatik von den Anfängen bis auf Adelung. 1. Halbband*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Kelly, L.G. (1969). *25 Centuries of Language Teaching*. Rowley (Mass.): Newbury House Publishers.
- Komensky (1666). *Joh. Amos Comenii Orbis sensualium pictus quadrilinguis, Hoc est, Omnium fundamentalium in mundo rerum, et in vita actionum, Pictura et Nomenclatura, Germanica, Latina, Italica et Gallica. Cum Titulorum juxta, atq. Vocabulorum Indice*. Noribergae.
- Komensky (1792). *Joann. Amos Comenii Orbis pictus. Die Welt in Bildern, in zwey und achtzig Abschnitte zum Gebrauche der kleinsten studirenden Jugend in den kaiserl. königl. Staaten zusammengezogen*. Wien: Trattner.
- Rajšp, A. (1772). *Nemška Grammatika, oder Anfangsgründe der Deutschen Sprachkunst. Zum Gebrauche der Croatischen Jugend, In der Landes-Sprache verfasst*. Wien: Kurzböck.
- Sadler, P. (1866). *Grammaire pratique de la langue anglaise*. Paris: J.H. Truchy.
- *Sammlung der nöthigsten Benennungen sinnlicher Dinge nach Art des Komenius Bilderwelt. Zum Behufe der Anfänger in der deutschen Sprache besonders der niedrigsten Schulen. Zbiór* Wien: Verlag der k.k. Schulbücher ...
- Scheidela, H. (1906). *Njemačka vježbenica za drugi razred srednjih učilišta*. Zagreb.
- Sperber, H.G. (1989). *Mnemotechniken im Fremdspracherwerb*. München: Iudicium.
- Šamšalović, G. (1910). *Njemačka vježbenica za III. i IV. razred srednjih učilišta*. Zagreb.
- Šamšalović, G. (1941). *Njemačka vježbenica za III. razred srednjih škola*. Zagreb.
- Treueheit, F., Dürr, O. (1942). *Deutsche Sprachlehre für Auslandsschulen*. Zagreb.
- Tschirner, E. (1997). Deutsch als Fremdsprache im Medienzeitalter. *Fremdsprache Deutsch*, Sondernummer II/1997, 55 – 58.
- Tschirner, E. (1999). Kommunikation und Spracherwerb per Computernetz. *Fremdsprache Deutsch* 21.
- Zlatić, M. (1933). *Njemačka vježbenica za I razred građanske škole*. 2. izd. Beograd: Narodna prosveta.

FROM COMENIUS TO NEW MEDIA

VISUAL AIDS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Summary

The article traces the development of visual aids and pictorial procedures in foreign language teaching in Europe from the Renaissance until now.

The use of pictures depends on the state of technology, as well as on considerations of language learning. In early instances pictures are used for bringing pieces of reality into the classroom, as memory aids and to stimulate the process of learning. The first fully thought-out scheme of teaching foreign languages with pictures was carried out in the textbooks of Comenius. Despite the 18th-century recommendations for teaching by object and visual instruction, the ruling emphasis on indirect methods in the 19th century blocked for a while this line of development.

Twentieth-century technology facilitates the use of visual aids in a way that is specifically appropriate for language learning. The many possibilities of digital media, such as authentic, actual communication and constant access to the world of the target language, are a great step towards an input-rich environment.

Key words: teaching media, visual aids, history of language teaching, new media